

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94:355.1-058.65(497.434)"1941/1945"

Prejeto: 19. 7. 2010

Tadeja Tominšek Čehulić

mag. zgod., asistentka z magisterijem, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: tadeja.tominsek-cehulic@inz.si

Druga svetovna vojna in njene posledice za Belokranjce (1941–1945)

IZVLEČEK

Pričujoči prispevek govori o tem, kako se je v vojnem vrtincu, ki sta ga aprila 1941 sprožila okupacija in razkosanje Slovenije s strani članic sil osi, znašla Bela krajina. Skuša prikazati, kako so njeno prebivalstvo prizadeli zgodovinski tokovi, ki so se odvijali po vojaški zasedbi, torej (oborožen) odpor dela prebivalstva proti okupatorju, okupatorsko in revolucionarno nasilje, kolaboracija ter v zaostrenih vojnih razmerah še »medslovenski« konflikt. Posledice vojnih dogodkov obravnava s stališča smrtnih žrtev vojnega nasilja, ki jih je utrpelo prebivalstvo Bele krajine.

KLJUČNE BESEDE

Bela krajina, 2. svetovna vojna, smrtne žrtve, okupacija, vojno nasilje, odpor, revolucija, protirevolucija

ABSTRACT

*WORLD WAR II AND ITS CONSEQUENCES FOR THE INHABITANTS OF WHITE CARNIOLA
(1941–1945)*

The paper describes how the turmoil of war caused by the Axis Powers' occupation and dismemberment of Slovenia in April 1941 affected White Carniola. Or more accurately, it seeks to demonstrate how the local inhabitants were affected by historical developments that took place in the wake of the military occupation, namely, the (armed) resistance of a part of the population against the occupier, occupation and revolutionary violence, collaboration, as well as the civil conflict between Slovenes, which broke out amidst the turmoil of war. The consequences of wartime events are treated from the viewpoint of war fatalities among the population of White Carniola.

KEY WORDS

White Carniola, World War II, fatalities, occupation, war atrocities, resistance, revolution, counter-revolution

Uvod

»Usoda narekuje, da meje med Zahodom in Vzhodom potekajo po Savi, ki jo je Dioklecijan označil kot mejo med Vzhodnim in Zahodnim imperijem«,¹ so se dobro desetletje pred italijanskim napadom na Slovenijo pred fašističnim svetom razlegale besede bodočega italijanskega zunanjega ministra Dina de Grandija, ko je utemeljeval italijanski imperij na Balkanu. Italija je morala na uresničitev teh širokopoteznih načrtov sicer počakati do izbruha 2. svetovne vojne, a se je morala tudi tedaj podrežati nemškemu interesom, ki niso bili v sozvočju z italijanskimi, saj so ti Jugoslavijo videli v svojih rokah.² Mussolini se je moral po okupaciji delov Slovenije aprila 1941 torej ukloniti Hitlerju kot močnejšemu zavezniku in zasesti gospodarsko manj razvito območje Notranjske, Dolenjske in Bele krajine, ki ga je okupacijska meja po vrhu vsega še odrezala od industrijsko razvitejših območij na severu. Poimenoval ga je Ljubljanska provinca, mu na čelo postavil visokega civilnega komisarja Emilia Grazioli in ga že maja 1941 priključil Kraljevini Italiji. Za pomiritev dežele je izbral drugačno taktiko kot agresivni nemški okupator, saj je sprva nastopil z milejšo okupacijsko politiko, ki je Sloveniji namenila omejeno narodno in kulturno avtonomijo, s čimer je želel dolgoročno doseči poitalijančenje dežele.³

Smrtne žrtve vojnega nasilja med Belokranjci (1941–1946)

O naravi neke vojne povemo največ, ko spregovorimo o posledicah, ki jih je imela za življenje ljudi. O tem veliko povedo prav žrtve vojnega nasilja, saj te nastopajo kot njegova skrajna posledica, čeprav vojna za seboj pušča tudi drugače prizadete ljudi, denimo ranjene, invalidne, osirotele, brezdomne, obnemogle in čustveno močno prizadete. A morda prav število in struktura pobitih ter umrlih zaradi vojnega nasilja orišeta razsežnosti, ki jih je vojna porajala. V Beli krajini, kjer je ob začetku vojne živel 27.615 prebivalcev,⁴ je italijansko okrajno upravo s sedežem v Črnomlju prevzel okrajni komisar Emilio Cassanega in nato je italijanska okupacija Bele krajine sprožila vojni vrtnec, na las podoben tistemu drugod po Ljubljanski provinci. Bela krajina je namreč prav tako doživela (oborožen) odpor dela prebivalstva proti okupatorju, okupatorsko in revolucionarno nasilje, kolaboracijo in v zaostrenih vojnih razmerah še državljansko vojno. Morda ni odveč, če opozorimo, da so šli zgodovinski tokovi v Beli krajini po kapitulaciji Italije jeseni 1943 vendarle v drugo smer kot drugod. Partizanske enote so jo zasedle in jo – razen nekaj večjih sovražnih vpadov – držale do konca vojne, vse to pa je vplivalo na manjše število smrtnih žrtev.

Tabela – Smrtne žrtve med Belokranjci (1941–1946):⁵

Vojni status	Število žrtev	Delež žrtev glede na vse žrtve (%)	Delež žrtev glede na prebivalstvo Bele krajine (27.615)
Partizani	886	39	3,2
Civilisti	729	32	2,6
Domobranci	310	14	1,1
Vaški stražarji (MVAC)	31	1	0,1
Jugoslovanska kraljeva vojska	12	0,5	< 1
Neugotovljeno	294	13	1
Drugo	12	0,5	< 1
Skupaj	2.274	100	8,2

¹ Burgwyn, *Imperij na Jadranu*, str. 24.

² Prav tam, str. 29–30.

³ Več o tem: Ferenc, *Fašisti brez krinke*.

⁴ Prebivalstvo Slovenije: demografska statistika. Okrajni civilni komisariat je tedaj obsegal občine Adlešiči, Črnomelj, Črnomelj okolica, Dragatuš, Semič, Stari trg ob Kolpi, Vinica, Metlika, Metlika okolica, Gradac in Radatoviči. Občina Radatoviči, ki je po popisu prebivalstva iz leta 1941 štela 2.172 prebivalcev, danes sodi v okvir Hrvaške. Glede na to, da raziskava o smrtnih žrtvah 2. svetovne vojne, ki poteka na Inštitutu za novejšo zgodovino, obravnava le žrtve z današnjega državnega prostora Republike Slovenije, občine Radatoviči ne upoštevamo.

⁵ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

Žrtvoslovna slika nam kot okostje raziskave kaže, da je med 2. svetovno vojno in neposredno po njej Bela krajina izgubila več kot 8% svojega prebivalstva, kar je le odstotek manj od poprečnih izgub Ljubljanske province.⁶ To nam pove, da se tudi Bela krajina ni izognila procesom, značilnim za totalno vojno. Na to nas opominja tudi primerjava s slovenskim povprečjem, ki kaže, da je Slovenija tedaj izgubila 6,4% svojega prebivalstva.⁷ Vzroke lah-

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

Spomenik padlim partizanom v Metliki (Vitkovič, Bela krajina, str. 181).

ko iščemo le v predhodnih in sočasnih zgodovinskih procesih, ki so tedaj zajeli Belo krajino in so na moč podobni tistim, ki so značilni za celotno Ljubljansko provinco in smo jih omenili že v uvodu. Italijanske okupacijske oblasti so za seboj pustile vsaj 372 žrtev, nemške vsaj 366, medtem ko je »medslovenski« konflikt na obeh domačih sprtih straneh (partizanski in protipartizanski) med vojno zahteval 550 življenj, v nasilnem povojnem epilogu spomladi in poleti 1945 pa še 256 Belokranjcev, po večini s Koroške vrnjenih ali zajetih domobrancev. Mnogi pa so v vojnem vrtnicu do danes obveljali za izginule ali pogrešane.⁸

Smrtne žrtve fašističnega nasilja

Aprilski napad sil osi na Jugoslavijo leta 1941 je sprožil v Beli krajini obilico zmede in ta se je kmalu morala srečati z množico jugoslovanskih kraljevih vojakov, ki so pribežali prek Gorjancev. Glede na dogovore med vrhovnima poveljstvom italijanske in nemške vojske ter dejstvo, da so vojaške operacije italijanske vojske med 6. in 10. aprilom potekale zlasti v obmejnem pasu,⁹ so bili prvi zasedbeni vojaki v Beli krajini, ki so 11. aprila sem prodrli od Karlovca, nemški.¹⁰ Ta aprilski napad je že zahteval prva življenja Belokranjcev, saj je ob napadu ali pa za njegovimi posledicami življenje izgubila vsaj ena neoborožena oseba in 7 Belokranjcev, ki so tedaj

Farne spominske plošče za Metliko (Farne spominske plošče, str. 66).

⁸ Prav tam.

⁹ Ferenc, *Fašisti brez krinke*, str. 20–21.

¹⁰ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 43.

služili v jugoslovanski kraljevi vojski; skoraj vsi med njimi so padli ob napadu nemške vojske na Zagreb.¹¹

Morda je grožnja nemškega komandanta tajniku okrajnega glavarstva v Črnomlju nekaj dni kasneje resda vizionarsko napovedala, kako ostro bi in bo ravnal z lokalnim prebivalstvom, torej ustrelil vsakega, ki bi nasprotoval nemški oblasti, a se je tedaj nemška vojska umaknila in prostor prepustila tedaj še manj agresivnemu italijanskemu okupatorju.¹² V tem vmesnem obdobju je bilo tudi tu, kot ponekod drugod po Dolenjskem, čutiti nemško propagando, ki so jo sem širili kočevski Nemci.¹³ Za razliko od Dolenjske, ko je Italija iz strahu pred tem, da hoče Nemčija zasesti še več ozemlja, »pronemške« demonstracije krvavo zatrla,¹⁴ Bela krajina k sreči tega ni doživela. Se pa je morala soočiti z italijansko vojaško zasedbo, s polkom Como v Črnomlju, v Semiču in Metliki pa z dvema njegovima bataljonoma, ko so po priključitvi Ljubljanske pokrajine k Italiji število vojakov še povečali.¹⁵

Osvobodilna fronta se je v Beli krajini naslonila na partijske celice,¹⁶ medtem ko je podporo našla zlasti med mladino in obrtniškimi ter prosvetnimi delavci¹⁷ in izkoristila spontano protiokupatorsko razpoloženje Belokranjcev. Tako so na poziv vodstva KPJ (KPS)¹⁸ od sredine poletja naprej začeli (kot drugod po pokrajini) počasi vznikat partizanski oddelki. Visokega civilnega komisarja Emilia Graziolija, ki je do druge polovice oktobra 1941 nekajkrat obiskal Belo krajino, ni do tedaj še nič navedlo, da bi uvedel vojaško upravo in na silo »pomiril« deželo.¹⁹ Prva ga je vznemirila septembrska partizanska akcija v Gribljah, v kateri so padli trije italijanski vojaki, zato so italijanske oblasti zaprle v črnomaljski zapor približno 100 Belokranjcev.²⁰ Kmalu za tem, konec oktobra, pa je italijanska vojska že zadala resnejši udarec snujočemu se partizanstvu, saj je kmalu po njenem nastanku na Gornjih Lazah porazila Belokranjsko četo.²¹ Padlo je 21 njenih borcev, ki so bili pretežno Belokranjci,²² zato je ta poraz odmeval med ljudmi kakor tudi novica, da je ob tem italijanska vojska zajela organizatorja belokranjskega partizanstva, Jožeta Mihelčiča, ki ga

Italijanska vojska 3. novembra 1941 zajame politkomisarja Belokranjske čete Jožeta Mihelčiča (Vitkovič, Bela krajina, str. 73).

je kasneje vojaško sodišče obsodilo na smrt in sodbo izvršilo decembra istega leta v Ljubljani.²³

Število partizanov je v Beli krajini nato šele konec pomladi 1942, in še to s pomočjo borcev dolenjskega odreda, naraslo do števila, ko so lahko ustanovili bataljon z nekaj desetnimi borcev. Še pred veliko italijansko ofenzivo so ga nato preimenovali v odred.²⁴ V času pomladnih partizanskih ofenziv je bila njegova glavna naloga napadanje prometnih povezav,²⁵ medtem ko je italijanske zasedbene oblasti pošteno vznemirjal s svojimi naključnimi ali namernimi spopadi z italijanskimi enotami.²⁶ Do začetka velike italijanske ofenzive je v teh spopadih življenje izgubilo vsaj 36 belokranjskih partizanov, od tega skoraj polovica novembra 1941 na Gornjih Lazah.²⁷

¹¹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

¹² Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 44.

¹³ Polič, *Belokranjski odred*, str. 9–10.

¹⁴ Godeša, Tominšek-Čehulič, Fašistično nasilje nad Slovenci, str. 184.

¹⁵ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 45.

¹⁶ Več o tem: Deželak Barič, Komunistična partija 1941–1943.

¹⁷ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 48.

¹⁸ Guštin, *Oboroženi upor*, str. 621.

¹⁹ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 47, 61.

²⁰ Prav tam, str. 56–57.

²¹ Polič, *Belokranjski odred*, str. 76–92.

²² Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

²³ Prav tam. ARS, AS 1248, š. 1, Seznam oseb, ki so bile justificirane na podlagi obsodbe italijanskega vojaškega sodišča.

²⁴ Polič, *Belokranjski odred*, str. 118. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 133. Vitkovič, *Bela krajina*, str. 116.

²⁵ Polič, *Belokranjski odred*, str. 151.

²⁶ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 99–101. Polič, *Belokranjski odred*, str. 153.

²⁷ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

*Pokopališče italijanskega koncentracijskega taborišča Kampor na Rabu
(Zbornik fotografij NOB, str. 406).*

Že od aprila 1942 so italijanske okupacijske oblasti zaradi naraščajočega oboroženega odpora vedno bolj grobo ravnale s civilnim prebivalstvom. Poleti leta 1942 so tudi z začetkom svoje velike ofenzive, ki je v Belo krajino prvič pljusnila poleti 1942 in je tu v valovih vztrajala do jeseni istega leta, nasilje še poostriale.²⁸ Še zlasti nasilno so nastopile proti sodelavcem in sorodnikom partizanov, za katere so predvidele množično interniranje, zaplembo premoženja in uničenje prebivališč. Samo v Črnomlju naj bi tem represivnim ukrepom podvrgli 400–500 oseb,²⁹ 8. avgusta pa so visokega komisarja Ljubljanske pokrajine Emilia Graziolia obvestili, da se je število zajetih moških med 18. in 55. letom starosti povzpelo že na 900.³⁰ Medtem ko so pred ofenzivo internirali po večini ljudi iz Ljubljane in njene okolice, so med ofenzivo in po njej internirali zlasti ljudi s podeželja.³¹ Civilni komisar v Črnomlju je 27. julija 1942 poročal Grazioliju, da je interniranje v Črnomlju »potekalo v redu, popolnoma mirno in brez kakršnega koli incidenta«,³² saj so

medtem menda ljudi prijeli v tako hud primež, da zaradi blokade »tudi železničarji niso smeli na kolodvoru iz vagonov«.³³ Medtem ko so hiše aretiranih zapečatili in oplenili, so jih tam, kjer je bilo bolj razvito partizansko gibanje,³⁴ požgali; tako so v zadnjih desetih dneh julija požgali mnogo belokranjskih krajev.³⁵ Italijanske vojaške oblasti sicer niso dosegle zelenih vojaških ciljev, o čemer poročajo same,³⁶ s tem pa sta se strinjala tako partizanska stran³⁷ kot tudi slovenski protipartizanski tabor, čigar obveščevalna služba je konec septembra poročala, da naj bi se slovenski in hrvaški partizani »razlili po celi Beli krajini, razen [po] kraj[ih] ob progi, kjer so italijanske postojanke«, in zaključila, da jih »Italijani [...] iz svojih oporišč ne obvladajo.«³⁸

Posledice ofenzivnih akcij italijanske vojske med veliko ofenzivo so bile izredno hude za domače, zlasti neoboroženo prebivalstvo. Več sto Belokranjcev je ostalo brez domov, veliko jih je izgubilo življenje v t. i. »čistkah terena«, 11 so jih ustrelili kot

²⁸ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 138. Saje, Belogardizem, str. 614–615.

²⁹ ARS, AS 1790, f. 142/I, Relazione sul comandante del presidio, 0-327, 23. 7. 1942 in Deportazione famigliari degli ascenti, 0-328, 1. 8. 1942.

³⁰ ARS, AS 1790, f. 142/I, Relazione, 0-331, 8. 8. 1942.

³¹ Ferenc, *Ljudska oblast*, 1. del, str. 519.

³² ARS, AS 1790, f. 142/I, Deportazione famigliari degli ascenti, 0-328, 27. 7. 1942.

³³ ARS, AS 1912, š. 5, fasc. 110a/I, Metlika, 29. 7. 1942.

³⁴ ARS, AS 1790, f. 142/I, Relazione sul comandante del presidio, dok. 0-327, 23. 7. 1942 in Deportazione famigliari degli ascenti, dok. 0-328, 1. 8. 1942.

³⁵ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 133.

³⁶ ARS, AS 1790, f. 142/I, Relazione, dok. 0-331, 8. 8. 1942.

³⁷ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 152.

³⁸ ARS, AS 1912, š. 5, 110a/I, Bela krajina, 23. 9. 1942.

talce,³⁹ mnogi so doživeli italijanske zapore, konfinacijo v severni Italiji ali pa koncentracijska taborišča. V času velike italijanske ofenzive je italijanska vojska namreč postrelila vsaj 30 neoboroženih Belokranjcev, od teh je 19. avgusta 1942 naenkrat postrelila sedem kmetov v Zapudju.⁴⁰ Tudi partizansko gibanje je izgubilo vsaj 30 borcev in aktivistov, ki so padli v spopadih ali so jih ustrelili po zajetju,⁴¹ zato se je po italijanski ofenzivi prisotnost partizanskih enot v Beli krajini spet zmanjšala.⁴² Kljub temu so do kapitulacije italijanske enote zakrivile skoraj še enkrat toliko žrtev med belokranjskimi partizani kot med veliko italijansko ofenzivo, ali natančneje 26.⁴³

Za časa italijanske okupacije se iz italijanskih koncentracijskih taborišč ni vrnilo vsaj 180 sodelavcev in sorodnikov partizanov, medtem ko jih je vsaj 13 umrlo kasneje doma za posledicami taboriščnega življenja.⁴⁴ Redki so bili kraji, od koder so lahko ob kapitulaciji Italije poročali, kot denimo iz Gradca: »Vrnili [italijanske oblasti op. avt.] so vse, niti eden ni umrl v tujini.«⁴⁵

Revolucionarno nasilje, protirevolucija in kolaboracija

Poveljstvo XI. armadnega korpusa je sicer poročalo tudi o »dosežkih« ofenzive, med katere so med drugim uvrstili tudi odvrčanje prebivalstva od partizanskega gibanja.⁴⁶ V pogojih zaostrenega okupatorskega nasilja med ofenzivo se je trk dveh ideologij, komunizma in protikomunizma, namreč zaostril vse do oboroženega spopada med partizanskimi in protipartizanskimi enotami, ki so pod italijanskim okriljem vznikale od konca oktobra 1942 dalje; sprva v Semiču in Metliki, kasneje pa še v Črnomlju, Suhorju in drugod.⁴⁷ Morda naj na tem mestu omenimo, da je v Beli krajini nastanek protipartizanskih postojank nekoliko drugačen kot na Notranjskem, kjer so te začele nastajati spontano od poletja 1942 dalje,⁴⁸ tu pa je moralo kadrovske in logistično priskočiti na pomoč vodstvo ljubljanskega protikomunističnega tabora. Že od poletja 1941 dalje so sicer župniki, med njimi tudi župnika v Semiču in Metliki, jasno izražali svoja protikomunistična stališča, jeseni 1941 pa je belokranjsko duhovščino obiskal tudi sam ideolog katoliške akcije

kaplan Franc Glavač. Protikomunistična ideja je sem prodirala še iz Novega mesta,⁴⁹ a menda tedaj med Belokranjci ti dve akciji nista našli plodnejših tal.⁵⁰ Ljubljansko protikomunistično vodstvo je kljub temu vztrajalo in je zlasti od pomladi 1942 v Belo krajino pošiljalo svoje organizatorje.⁵¹ Belokranjski partizani so tudi to mrežo že poleti istega leta ohromili, saj so zajeli in ustrelili nekaj njenih vidnejših predstavnikov, denimo organizatorja tamkajšnje Slovenske legije, dragatuškega župnika Jakoba Omahna, suhorskega župnika Janeza Raztresena in kaplana Jožefa Kofalta iz Črešnjevca.⁵²

Ob prvih dveh obračunih belokranjskih partizanov z domačini, ki so se dogodili v obdobju sprejema odloka SNOO o zaščiti slovenskega naroda z dne 16. septembra 1941, ki je na račun prevzemanja primata komunistične partije v partizanskem gibanju izven zakona postavil vse, ki so se organizirali zunaj OF,⁵³ verjetno še ni šlo za obračun na podlagi prej omenjenega ideološkega spora. Prva žrtev je bil menda pronemško usmerjen kočevski Slovenec,⁵⁴ o drugi pa je poveljnik centra fašistične stranke v Črnomlju poročal, da je italijanski zaupnik ali konfident.⁵⁵ V času nastajanja partizanskih skupin gre pri tem morda bolj za spontano protinacistično in protifašistično razpoloženje odpornikov. Spor med obema domačima sprtima stranema se je tako kot drugod po Ljubljanski pokrajini zaostril po obdobju partizanskega nasilja, ki je pljusnil v Belo krajino leta 1942 po pomladanskih in poletnih mesecih partizanskih zmag, ki so sprožile prevzetnost in samoderštvo zlasti med člani KPS v nekaterih partizanskih komandah in terenskih organizacijah.⁵⁶ Od pomladi 1942 do konca velike italijanske ofenzive so partizanske enote na območjih Bele krajine, ki so bila pod njihovo kontrolo, obračunale z vsaj 164 civilisti,⁵⁷ dejanskimi ali domnevnimi nasprotniki. Že glede na skupno število pobitih civilistov v tem času lahko domnevamo, da večina le ni mogla odigrati vloge italijanskih zaupnikov, torej se za tem verjetno tudi že skriva ideološki naboj »medslovenskega« spopada. To da slutiti tudi nekaj prvih žrtev tega, denimo revolucionarnega nasilja, ki so javno izražale svoja protikomunistična stališča, njihova

³⁹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

⁴⁰ Ferenc, Ubija se premalo, str. 284. Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

⁴¹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

⁴² Vitkovič, *Bela krajina*, str. 116.

⁴³ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ ARS, AS 1827, š. 4/IV/12, Gradac, str. 1.

⁴⁶ Ferenc, *Ljudska oblast*, 1. del, str. 506.

⁴⁷ Saje, Belogardizem, str. 615. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 158, 163, 174.

⁴⁸ Mlakar, Krogi nasilja, str. 24.

⁴⁹ Zbornik dokumentov o NOVJ, VI, knjiga 1, dok. 115, str. 312.

⁵⁰ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 87.

⁵¹ Saje, Belogardizem, str. 203–204.

⁵² Saje, Belogardizem, str. 363–364. ASS, fond Marijan Kocmur, š. 4/8, Duplikati pričevanj o dogodkih med in po 2. svetovni vojni; Pričevanje Mihe in Rezke Horvat, str. 1. ARS, AS 1912, š. 5, f. 110a/I/2, Dragatuš, 28. 7. 1942–18. 8. 1942.

⁵³ Godeša, Ustanovitev SNOO, str. 29.

⁵⁴ Primerjaj: Črne bukve, str. 158. Maček, Kdo je uničil enotnost Belokranjcev, str. 19.

⁵⁵ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 63, 113–115.

⁵⁶ Ferenc, *Ljudska oblast*, 1. del, str. 352–359.

⁵⁷ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

Občina Črnomelj
No. 1208/43.-XXI.

Črnomelj, dne 30.6.1943.-XXI.

S e z n a m.

umorjenih oseb po partezanih na področju občine Črnomelj.

Tek. št.	Ime in priimek:	Bivališče:	Ime očeta:	Ime matere:	Datum rojstva:	Kraj rojstva:	Kraj in datum smrti:
1.)	Skerl Jožica	Črnomelj	-	-	15.2.1880.	Kranj, Prezid	rodine 27.5.1942.
2.)	Lipovec Josip	Rodine 79	-	-	29.9.1887.	Vinivrb, Semiš	Rošane 25.6.1942.
3.)	Orgoršč Uršula	(Rodine) Rošane	+ Anton	+ Klemenčič Mici	23.1.1921.	Ljubljana	---
4.)	Pink Hilda	Dobliš 13	Jožef	Petalino Marija	28.12.1905.	Mihelja vas	Gerenci 12.2.1943.
5.)	Brunskole Anton	Mihelja vas 14	+ Janez	Skrinjar Neža	10.9.1903.	Rodine 14	1942
6.)	Brunskole Angela	Mihelja vas	+ Janez	Koševar Uršula	22.3.1910.	Zorenci	---
7.)	Sikonja Anton	Loka 40	nezak.	Sikonja Panika	18.3.1904.	Butoraj	---
8.)	Klemenčič Ana	Črnomelj	+ Janez	+ Klobučar Marija	21.3.1915.	Amerika	---
9.)	Pibernik Albert	Griš 33	+ Alojz	Grdešič Marija	27.1.1906.	Dragaveh, St. Rupert	---
10.)	Križman Jože	Kanižarica	+ Jakob	Jeriš Marija	1.3.1904.	Vel. Lahnja	---
11.)	Koklič Marija	Vel. Lahnja	nezakon.	Perušič Ana	10.12.1918.	Črnomelj	22.9.1942. Vojna vas
12.)	Schweiger Pepca	Črnomelj	+ Jakob	Grahok Marjeta	5.3.1922.	Črnomelj	---
13.)	Schweiger Dana	Črnomelj	+ Jakob	Grahok Marjeta	3.5.1899.	Tanča gora	---
14.)	Brunskole Antonija	Havrlan 15	+ Michael	+ Grcetič Marjeta	28.11.1914.	Butoraj	---
15.)	Butala Alojz	Butoraj	+ Miha	+ Stajer Ana	29.4.1887.	Loka 44	---
16.)	Kolbizen Jože	Loka 44	+ Janez	+ Dršaj Ana	10.2.1904.	Jernej vas	Jernej vas
17.)	Čojnar Matija	Jernej vas	+ Jakob	+ Dršaj Marija	9.6.1948.	Butoraj	---
18.)	Kozjan Anton	Butoraj	Janez	+ Dršaj Marija	30.10.1918.	Kanižarica	V gozdu nad Jernejo
19.)	Brezar Albin	Kanižarica	Miko	Brezar Ana	1894.	Tanča gora	vasjo 19.7.1942.
20.)	Hudorovec Matija	Kanižarica 7	---	---	1900.	Stari trg	---
21.)	Hudorovec Ana	"	Matija	+ Hudorovec Ana	24.8.1920.	Kanižarica	---
22.)	Hudorovec Albin	"	Matija	+ Hudorovec Ana	13.11.1922.	"	"
23.)	Hudorovec Veronika	"	"	"	4.10.1928.	"	"
24.)	Hudorovec Stanko	"	"	"	2.10.1933.	"	"
25.)	Hudorovec Marija	"	"	"	24.7.1908.	Koševje	"
26.)	Hudorovec Ignac	Kanižarica 3	---	---	1911	Kanižarica	"
27.)	Hudorovec Ignac	Kanižarica 3	---	---	1911	Kanižarica	"
28.)	Marija	"	Matija	Hudorovec Marija	18.12.1929.	Kanižarica	"
29.)	Antonija	"	"	"	22.1.1932.	Kanižarica	"
30.)	Marija	"	"	"	28.1.1936.	Kanižarica	"
31.)	Marija	"	"	"	28.1.1936.	Kanižarica	"
32.)	Hudorovec Jože	Kanižarica	Ignac	Hudorovec Marija	28.1.1936.	Kanižarica	V gozdu nad Jernejo
33.)	Hudorovec Ignac	Kanižarica	"	"	2.2.1940.	"	vasjo 19.7.1942.
34.)	Peter	Kanižarica	"	"	19.5.1942.	"	"
35.)	Hudorovec Anton	Kanižarica 5	---	---	9.1.1913.	"	"
36.)	Marija	"	---	---	25.3.1918.	Grišiči, Pozemelj	"
37.)	Marija	"	Anton	Hudorovec Marija	3.12.1933.	Kanižarica	"
38.)	Derinka	"	Anton	"	3.10.1936.	Otovec	"
39.)	Jožefa	"	Anton	"	18.2.1939.	Kanižarica	"
40.)	Hudorovec Frano	Kanižarica 4	Rudolf	Hudorovec Ana	22.6.1909.	Spod. Lok.	"
41.)	Amalijsa	"	---	---	7.2.1902.	Vinica	"
42.)	Janko	"	Franc	Hudorovec Amalijsa	1931.	Vinica	"
43.)	Boris	"	Franc	"	12.11.1933.	Kanižarica	"
44.)	Martin	"	Franc	"	10.4.1942.	Kanižarica	"
45.)	Hudorovec Janez	Kanižarica 3	---	---	26.12.1899.	Kanižarica	"
46.)	Miha	"	---	---	24.10.1924.	Kanižarica	"
47.)	Ignac	"	Janez	+ Hudorovec Frančiška	6.11.1926.	Kanižarica	"
48.)	Janez	"	Janez	"	10.12.1928.	Kanižarica	"
49.)	Stanko	"	Janez	"	13.9.1933.	Kanižarica	"
50.)	Hudorovec Meta	Kanižarica 13	---	---	18.11.1893.	Kanižarica	"
51.)	Matija	"	+ Janez	Hudorovec Meta	13.2.1924.	Kanižarica	"
52.)	Hudorovec Peter	Kanižarica	---	---	1910.	Loka	"
53.)	Ivana	"	---	---	---	"	"
54.)	Veronika	"	Andrej	Ivana Hudorovec	14.8.1910.	Loka	"
55.)	Cvetka	"	Peter	Hudorovec Veronika	26.4.1933.	Kanižarica	"
56.)	Justina	"	Peter	Hudorovec Veronika	9.10.1935.	Kanižarica	"
57.)	Stefanja	"	Peter	Hudorovec Veronika	12.12.1937.	Kanižarica	"
58.)	Angela	"	Peter	Hudorovec Veronika	1940	Kanižarica	"
59.)	Hudorovec Stanko	Kanižarica	Franc	Brajdič Marija	28.8.1919.	Kanižarica	"

Občina Črnomelj, dne 30.6.1943.-XXI.

Tajnik: Župan:

Seznam poleti 1942 pobitih oseb v črnomeljski občini, med katerimi so navedeni tudi kanižarski Romi.⁵⁸

⁵⁸ ARS, AS 1790, Okrajno glavarstvo Črnomelj, f. 142/IV, 0-902, Seznam umorjenih oseb po partizanih na področju občine Črnomelj, 30. 6. 1943.

Ustreljeni partizani 15. novembra 1942 v Vojni vasi (Vogrič, Boj Belokranjcev, str. 173).

smrt pa je tudi že odmevala med ljudmi. Naj omenimo vsaj profesorja slavistike Antona Ovna, člana Slovenske zaveze za Belo krajino, in upravitelja banovinskega posestva Antona Starca, ki so ju ustrelili konec maja 1942.⁵⁹ Na pojav partizanskega nasilja se je poleti odzvalo tudi vodstvo KPS, saj ga je zaskrbelo »ohranjanje« politične prednosti. CK KPS je namreč na začetku julija 1942 pozval, naj se ne zaostrije odnosa med »partizanskimi četami in civilnim prebivalstvom«,⁶⁰ medtem ko se je istočasno oglašil tudi Edvard Kardelj in posvaril pred »vrtočlavo zaradi uspehov« in škodo, ki jo lahko ta zada partizanskemu gibanju.⁶¹ Konec julija se je kljub temu odvila tragična zgodba romske skupnosti iz Kanižarice. Latentna, a vedno bolj odkrita nasprotja med tamkajšnjo partizansko enoto in kanižarskimi Romi⁶² so vrh dosegla 19. julija 1942, ko je partizanska skupina pri Mavrlenu postrelila več romskih družin, naselje pa požgala. Po podatkih iz raziskave Inštituta za novejšo zgodovino gre za vsaj 41

oseb,⁶³ a po podatkih iz dokumenta italijanskih karabinerjev, ki navajajo pričanje pobeglega Matije Hudorovca, vsaj 61.⁶⁴ Do obračuna z njimi je prišlo, ker naj bi vaški starosta z nekaterimi drugimi sovaščani zaradi lastnih koristi opravljal ovađuško službo za italijanske okupacijske oblasti.⁶⁵ Italijanski komisar za Belo krajino jih je tedaj res označeval za »disciplinirane in lojalne«,⁶⁶ a naj ne bi bilo drugih dokazov o ovađstvu posameznikov. V partizanske vrste naj bi vneslo preplah zlasti dejstvo, da je ušel iz kleške čete na italijansko postojanko eden od kanižarskih Romov in nato sodeloval v italijanskih akcijah.⁶⁷ Sicer naj bi se ta romska skupnost že dlje časa zavedala, da je trn v peti tamkajšnjim partizanom,⁶⁸ zato naj bi se zatekla pod italijansko zaščito.⁶⁹ Italijanske okupacijske sile so nato omenjenega Matijo Hudorovca kmalu zatem, ko jim je poročal o poboju, internirale na Rab in je tam slabega pol leta kasneje umrl.⁷⁰ Skupina pobitih kanižarskih

⁵⁹ Maček, *Taborišča in morišča*, str. 14–23. Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, str. 6. ARS, AS 1483, š. 2, VOS-II-4/2, Poročilo, 28. 5. 1942. ARS, AS 1931, š. 675/IV, Okrožje Novo mesto, Okraj Semič.

⁶⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2, dok. 149, str. 416.

⁶¹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 2, dok. 151, str. 420.

⁶² ASS, Fond Marjan Kocmur, š. 4/I, Pričanje Hudorovac Avgusta.

⁶³ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

⁶⁴ ARS, AS 1790, f. 142/IV, Seznam umorjenih oseb po partizanih na področju občine Črnomelj, 0-902. AS 1781, š. 161/IV, 19. 7. 1942.

⁶⁵ Polič, *Belokranjski odred*, str. 238.

⁶⁶ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 86.

⁶⁷ Vodopivec, Intervjuvanec Jezeršek Janez, str. 875.

⁶⁸ ASS, fond Marjan Kocmur, š. 4/I, Pričanje Hudorovac Avgusta.

⁶⁹ ARS, AS 1912, š. 5, fasc. 110a/I, Črnomelj, 29. 7. 1942, f. 110a/II, Črnomelj, 29. 7. 1942.

⁷⁰ ARS, AS 1775, š. 661a/12, Seznam umrlih na Rabu, št. 511.

Romov je bila najmnogičnejša skupina pobitih na območju Bele krajine s strani partizanov,⁷¹ čeprav ta dogodek menda tedaj ni imel večjih političnih razsežnosti.⁷² Verjetno je na to vplival tudi odnos Belokranjcev do romskih skupnosti, ki so po nekaterih podatkih ob začetku vojne v Beli krajini štejele 288 Romov,⁷³ saj naj bi bil ta namreč tedaj, a tudi kasneje, odklonilen.⁷⁴ Kaže, da je pobjo kanižarskih Romov, ki niso bili edina skupina Romov, pobitih v Beli krajini, verjetno povezan z odločitvijo belokranjskega okrožnega partijskega sekretarja Ivana Novaka – Očka; ta naj bi pobjo odobril, čeprav okoliščine še niso povsem raziskane.⁷⁵

Obseg partizanskega nasilja je zlasti jug Bele krajine odtegnil od partizanstva, saj je tam nastalo nekaj postojank vaške straže, medtem ko je bilo med pravoslavnim prebivalstvom čutiti simpatije do Mihajlovičevega četništva.⁷⁶

Italijanske zasedbene sile so prav tako nadaljevale z represijo nad civilnim prebivalstvom tudi po veliki ofenzivi. Novembrski dnevniški zapiski patra Žabkarja nazorno prikažejo procese, ki so sprožali valove nasilja. Priča, da so 2. novembra 1942 italijanske oblasti za tri dni blokirale Črnomelj, da bi onemogočile gibanje prebivalstva. Nekaj dni kasneje so pozaprlle Črnomeljce, ki so jih sumile sodelovanja s partizanskim gibanjem. Nato je 13. novembra prišla v Črnomelj posadka vaške straže in dan kasneje zajela tri partizane, ki so jih italijanske sile ustrelile v Vojni vasi. Na dan streljanja je tedanji črnomeljski kaplan, pater Žabkar, preplašen poročal, da za streljanje »ljudstvo krivi farje«,⁷⁷ zato se sam ne upa več iz hiše. Po petih dneh so nato partizani ustrelili enega »belogardista«.⁷⁸

Po veliki italijanski ofenzivi, ko je v Beli krajini ostalo manj partizanskih enot,⁷⁹ je bila jeseni 1942 njihova prva večja akcija skupen slovensko-hrvaški napad na postojanko vaških straž na Suhorju, kar je bilo v skladu s pozivom glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske z začetka novembra 1942, ki je zaukazalo napadanje postojank vaških straž.⁸⁰ V tem uvodu v partizansko protiofenzivo je padlo vsaj 27 vaških stražarjev in štirje slovenski četniki, od katerih sta bila le dva Belokranjca,⁸¹ postojanka pa je bila uničena. Po tem porazu se je tudi število postojank vaških straž v Beli krajini in širše pod

Gorjanci zmanjšalo, medtem ko jih je odtlej večina delovala le še v krajih z italijansko postojanko.⁸² V času, ko so drugje po Dolenjskem in Notranjskem postojanke vaških straž začele šele pošteno vznikat, se je tu stvar zanje že obračala navzdol.⁸³ Z nastopom leta 1943 so se italijanske zasedbene sile sočasno z zavedanjem, da gre njihova vojaška sreča na svetovnih bojiščih h koncu, še vedno skušale nasilno zatirati oborožen odpor in so zato še izvajale represijo nad civilnim prebivalstvom, saj so v tem letu postrelile vsaj 15 neoboroženih ljudi.⁸⁴

Tudi v protipartizanskem taboru v Beli krajini so vedno bolj čutili, da se bliža polom Italije in pod tem pritiskom je že spomladi 1943 prihajalo do razkrajanja njihove enotnosti, saj so se začeli drobiti po večini na pristaše vaških straž in pristaše slovenskega četništva.⁸⁵ Od poletja 1943, ko je bilo v belokranjskih postojankah vaških straž skoraj 400 borcev, se je njihovo število do kapitulacije Italije precej zmanjšalo, menda celo na 120 mož.⁸⁶

Kar se partizanstva tiče, se je vedno bolj kazala značilnost tega dela Slovenije, da je postajal njen, tedaj nekoliko okrepljen, partizanski odpor bolj vezan na akcije hrvaškega partizanstva, s tem da so sem prihajale tudi druge slovenske brigade.⁸⁷ Posledica te prepletenosti je tudi 25 smrtnih žrtev med oboroženimi in neoboroženimi domačini, ki so življenje izgubili bodisi v vojaških akcijah oboroženih oddelkov NDH bodisi v taborišču Jasenovac.⁸⁸

Kot drugod po Ljubljanski pokrajini sta oba domača sprta tabora še naprej usmerjala orožje drug proti drugemu, zato naj omenimo vsaj čas partizanske ofenzive, ki so jo v severovzhodni Beli krajini izvedli slovenski in hrvaški partizani junija 1943. Omenjena ofenziva je nasprotno stran izzvala, da je skupaj z italijanskimi enotami med Metliko, Drašiči in Vivodino izvedla »vinomersko« hajko.⁸⁹

Bela krajina je torej do kapitulacije Italije izgubila že skoraj 3% svojega prebivalstva in več kot polovica teh je bila neoboroženih ljudi.⁹⁰ Ob nekaj sto žrtvah, ki so ji jih zadale italijanske zasedbene sile, je v spopadih s partizani padlo 23 domačinov kot vaških stražarjev.⁹¹ Ti, zlasti semiška postojanka,⁹² pa so belokranjskemu partizanstvu zadali 48 smrtnih žrtev,⁹³ a v skupnih akcijah z italijanskimi

71 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

72 Vodopivec, Intervjuvanec Jezeršek Janez, str. 875.

73 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 86.

74 Vodopivec, Intervjuvanec Jezeršek Janez, str. 875–876. ASS, Fond Marjan Kocmur, š. 4/1, Pričanje Hudorovac Avgusta. ARS, AS 1698, š. 740/IV, Položaj, 4. 4. 1944.

75 Vodopivec, Intervjuvanec Jezeršek Janez, str. 875.

76 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 239, 312.

77 Žabkar, *Izpovedi*, str. 59.

78 Prav tam.

79 Vitkovič, *Bela krajina*, str. 116.

80 Polič, *Belokranjski odred*, str. 332, 336.

81 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

82 Saje, *Belogardizem*, str. 373.

83 Prav tam, str. 517–575.

84 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

85 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 245, 258, 270.

86 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 49. Ferenc, *Dies irae*, str. 602.

87 Polič, *Belokranjski odred*, str. 369.

88 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

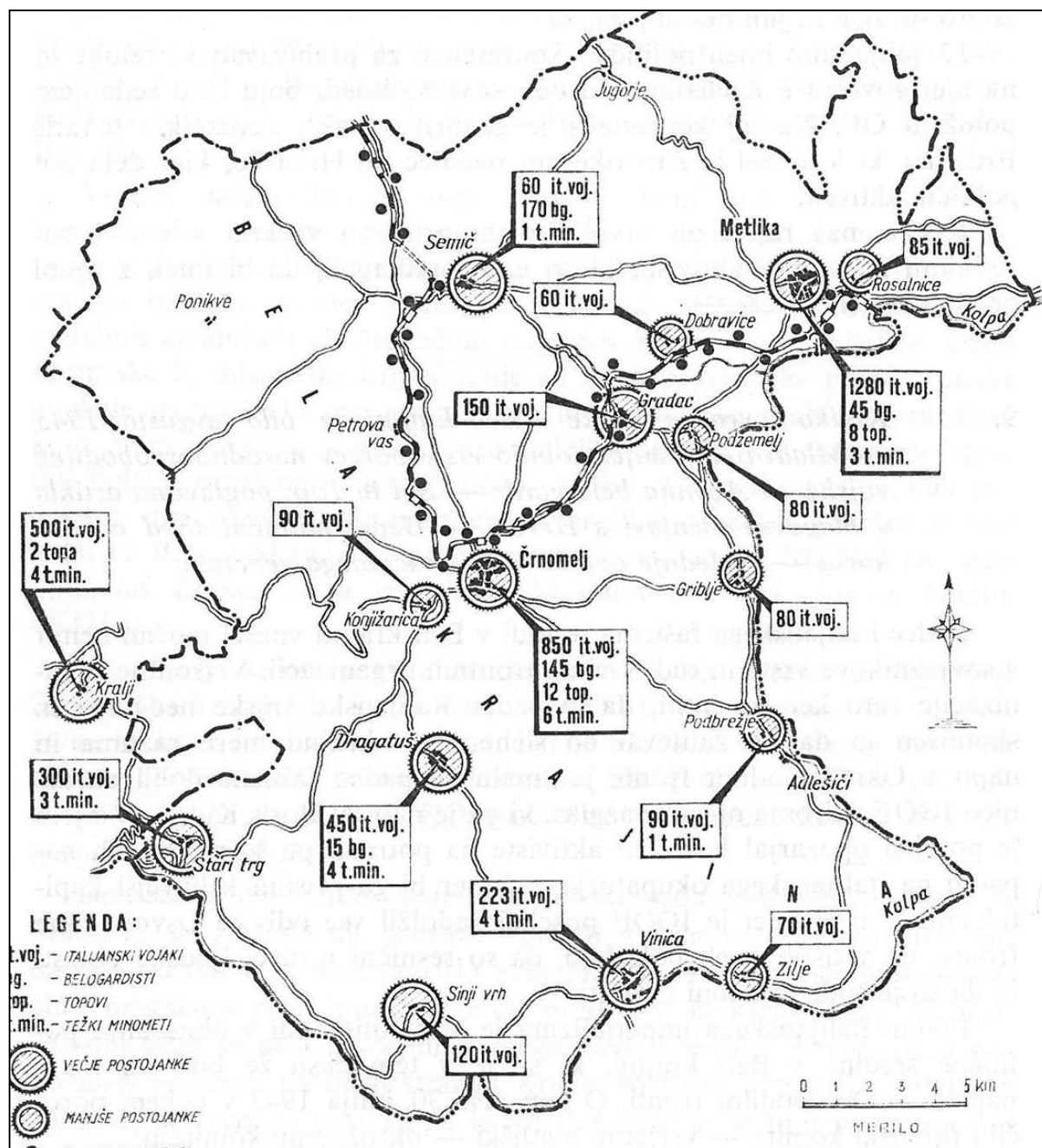
89 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 248.

90 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

91 Prav tam.

92 Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 155, 158, 163.

93 Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

Postojanke italijanske vojske in vaških straž v Beli krajini poleti 1943 (Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 266).

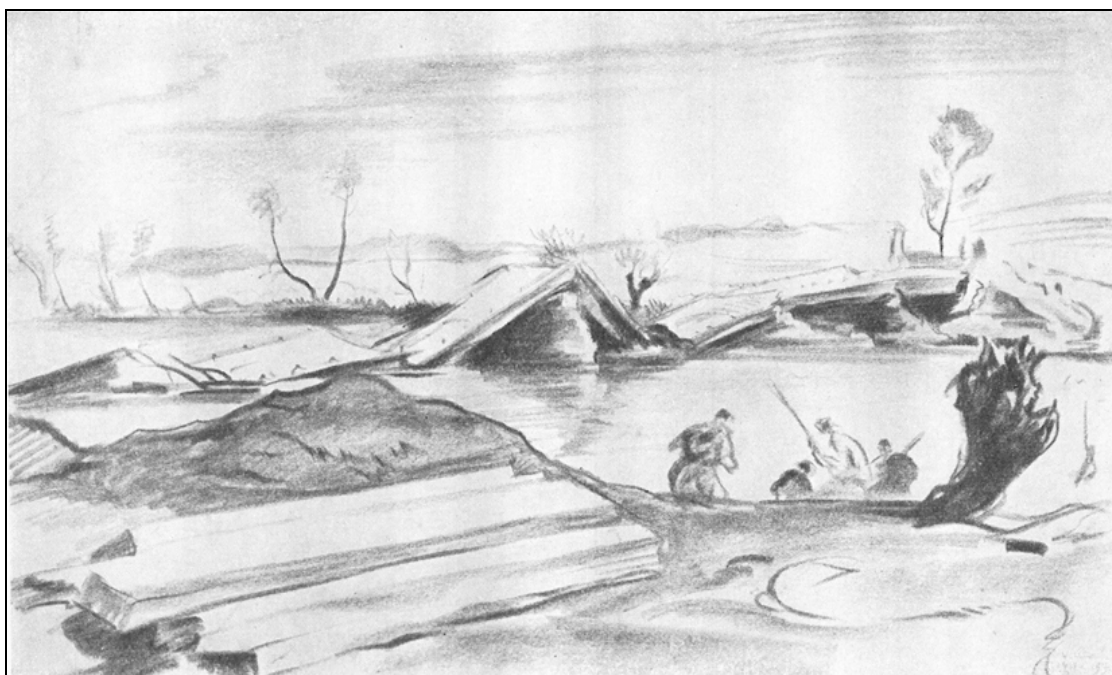
enotami še vsaj osem.⁹⁴ V ta »notranji« spopad je bilo tako ali drugače vpeto tudi domače neoboroženo prebivalstvo. Vaške straže so ob tem obračunale s sedmimi Belokranjci, partizanske enote pa z 245 neoboroženimi osebami. V drugih delih Ljubljanske pokrajine so v istem obdobju partizanske formacije obračunale z 2.477 neoboroženimi osebami, torej pomenijo belokranjske žrtve skoraj desetino teh žrtev.⁹⁵

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Prav tam.

Kapitulacija Italije in smrtne žrtve za časa nemške zasedbe Ljubljanske pokrajine

Kapitulacija Italije je zanesla v Belo krajino kar nekaj živčnosti in v tem prepisnem obdobju so se tu zvrstili podobni dogodki kot drugod po Ljubljanski pokrajini. Vsaj kar se vprašanja žrtev tiče, izstopa jeseni 1943 obračun s protirevolucionarnim taborem, ko je na območju Ljubljanske pokrajine partizanstvo v spopadu ali po zajetju obračunalo s skupaj 674 vaškimi stražarji in slovenskimi četniki ter z

Božidar Jakac: Porušeni most čez Kolpo (Vitkovič, Bela krajina, str. 155).

255 neoboroženimi osebami.⁹⁶ Belokranjski vaški stražarji so skušali skupaj z italijanskimi posadkami izvesti umik, ki ni bil povsem uspešen, saj so jih partizanske enote zajele vsaj 230 in več kot polovica se jih je javila za vstop v partizane.⁹⁷ Koliko je obračun, ki je sledil, prizadel domače prebivalstvo, nam zopet pokaže žrtvoslovna slika. Del obračuna je potekal pred področnim vojaškim sodiščem v Črnomlju, ki ga je sicer zaznamovala prevelika vloga VOS v njegovih postopkih. Ta je zapore namreč napolnila tudi z ljudmi, za katere ni imela trdnih obremenilnih dokazov, a od približno 90 zaslišanih zapornikov je oktobra po lastni presoji iz nadaljnjega sodnega postopka izvzela 15 oseb in jih nato usmrtila, medtem ko so drugi zaporniki med nemško jesensko ofenzivo pobegnili.⁹⁸ Če pogledamo zgolj tedanjo usodo domačinov, vidimo, da so partizanske enote od 9. septembra do konca novembra obračunale z 32 neoboroženimi Belokranjci, od katerih so pred vojaškim sodiščem v Ribnici sodili le enemu.⁹⁹ Domačini, ki so sodelovali v vaških stražah in slovenskem četništvu, pa so tedaj utrpeli 9 žrtev, od katerih je en padel v spopadu, pred vojaškim sodiščem pa so sodili prav tako le enemu.¹⁰⁰

Belokranjska partizanska vojska je imela tedaj še drugo nalogo, in sicer obvarovati Belo krajino pred sovražnimi vpadi, zato se je morala predhodno okrepiti z novo mobilizacijo.¹⁰¹ Na dan nemškega vdora v Belo krajino, 21. oktobra 1943 s semiške strani,¹⁰² so padli že prvi belokranjski partizani, nemško letalstvo pa je že 3. oktobra 1943 na Novo mesto in Črnomelj odvrгло nekaj bomb, ki so ubile 15 Belokranjcev in povzročile kar nekaj gmotne škode.¹⁰³ Pri zasedbi Črnomlja so tudi že sodelovale čete domobranskega Rupnikovega bataljona, ki pa so se kmalu umaknile v Novo mesto.¹⁰⁴

Po umiku svojih enot iz Bele krajine nekaj dni kasneje nemškemu okupatorju tudi ni uspel manever, da bi s pomočjo domobranskih enot vzpostavil svojo upravo, saj so se morali na začetku novembra umakniti pred partizani.¹⁰⁵ Bela krajina pa je postala osrednja slovenska pokrajina odpora in ena od temeljnih zalednih baz slovenske partizanske vojske, nenazadnje pa prostor, kjer je partizansko gibanje začelo graditi oblastne organe.¹⁰⁶

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Polič, *Belokranjski odred*, str. 447–452. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 49.

⁹⁸ Ferenc, *Dies irae*, str. 613–614, 618. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 306.

⁹⁹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010. ASS, fond Marijan Kocmur, f. 4/8, Duplikati pričevanj o dogodkih med in po 2. svetovni vojni; Pričevanje Mihe in Režke Horvat, str. 1. ARS, AS 1931, š. 692/I-2, Ozna za Slovenijo, Položaj 19. 2. 1945.

¹⁰⁰ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010. ARS, AS 1867, š. 8/IV, Višje vo-

jaško sodišče VII. Korpusa in področna vojaška sodišča, 14. 10. 1943.

¹⁰¹ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 265.

¹⁰² Ferenc, *Dies irae*, str. 622.

¹⁰³ ARS, AS 1698, š. 742/ II/1, Referent za protiletalsko zaščito, 5. 10. 1943. Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

¹⁰⁴ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 167.

¹⁰⁵ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 477.

¹⁰⁶ Več o tem: Ferenc, *Ljudska oblast*.

Na splošno je v Ljubljanski pokrajini že jeseni 1943 postalo jasno, da je po vodi splavala še zadnja možnost pomiritve med obema domačima sprtima taboroma, medtem ko je postajalo Slovensko domobranstvo tudi bolj organizirano in bolj agresivno do partizanstva.¹⁰⁷ Protikomunistična ideja, ki je po kapitulaciji Italije v Beli krajini še naprej našla podporo na njenem jugu,¹⁰⁸ ni privedla do nastanka oboroženih postojank, tako da se je spopad med Belokranjci preselil zlasti na vojna polja Dolenjske. Partizani so kot borci Belokranjske, Gubčeve in Kočevske brigade v glavnem izgubljali življenja v spopadih z dolenjskimi enotami Slovenskega domobranstva, skupaj pa na ta način do konca vojne utrpeli 123 žrtev, v skupnih domobranskih akcijah z nemškimi enotami pa še 74.¹⁰⁹ Partizanske enote so na drugi strani Belokranjcem, ki so sodelovali v Slovenskemu domobranstvu, do konca vojne zadale 33 žrtev. Glede na to, da se je vojaški spopad preselil izven meja Bele krajine, je sledilo manj obračunavanj z neoboroženim domačim prebivalstvom, če to obdobje primerjamo z letom 1942. Medtem ko enote Slovenskega domobranstva, ki so sodelovale v nekaj nemških vojaških akcijah v Beli krajini, po naših podatkih tedaj niso zakrivile nobene civilne žrtve v samostojnih akcijah,¹¹⁰ so partizanske enote do konca vojne obračunale s 14 neoboroženimi domačini, od katerih so dvema sodili pred področnim vojaškim sodiščem.¹¹¹ Sprva so obračunali z županoma, torej sodelavcema kratkotrajne nemške okupacijske uprave, in sinom enega od njiju,¹¹² nato še z nekaterimi duhovniki,¹¹³ zaznati pa je tudi obračun z drugimi protikomunistično usmerjenimi posamezniki.¹¹⁴ Do tega je vnovič prihajalo tudi po samovoljnih odločitvah vodstva Belokranjske brigade, pri čemer je nekatere kritizirala celo VOS, ki si je pri takih odločitvah lastila primat.¹¹⁵ Morda se je VOS tudi zavedala političnih posledic samovoljnih pobojev. Posledic, ki si jih vodstvo komunistov vsaj na območju, kjer je skušalo ljudi z volitvami prepričati, da bo svoje oblastne organe vzpostavilo na demokratičen način, ne bi smelo dovoliti. Vendarle pa so bili ti obračuni tudi vzvod, da je protikomunistična ideja v Beli krajini še tlela med posamezniki,¹¹⁶ medtem ko so se v

protikomunističnem taboru v Ljubljani, še posebej belokranjski »begunci«, sicer zavedali tamkajšnje nemoči, a obenem tudi strateškega pomena Bele krajine. Vsaj od pozne jeseni 1944 so menili, da vojaško-političnih dogodkov brez zloma partizanskega ozemlja v Beli krajini ne bodo mogli preobrniti sebi v prid.¹¹⁷

V Belo krajino so nemške enote, med drugim tudi s pomočjo kozoških in domobranskih bataljonov, vdrle le nekajkrat, pri čemer je te vdore spremljalo nasilje nad civilnim prebivalstvom, ki je doživelo ropanja, posilstva, požige in drugo. Morda je bil najbolj nasilen julijski vpad leta 1944, ki je trajal približno en teden. Nemške sile so 10. julija začele z močnimi napadi na vzhod Bele krajine, kar je najbolj prizadelo Drašiče, Rosalnice, Radoviče, Zeleznike in Metliko, kjer je nemški oficir svojo enoinpolurno akcijo pospremil z besedami: »Mi smo Metliko zasedli, Kozaki imajo pa nalog, da jo izropajo.«¹¹⁸ V nasilnih napadih na omenjene kraje je življenje izgubilo vsaj 20 oboroženih in neoboroženih domačinov.¹¹⁹ Z vojaškimi uspehi se nemške sile niso mogle pohvaliti, zato so že konec avgusta vnovič vpadle v Belo krajino in na podoben način ustrahovale prebivalstvo, le da so tokrat zadale manj smrtnih žrtev, zajeli pa so 35 oseb in jih del odvedli v nemško internacijo,¹²⁰ od koder se vsi niso vrnili. Prav tako se iz nemške internacije niso vrnili nekateri Belokranjci, ki so jih nemške sile zajele ob drugih akcijah, in skupaj je tam umrlo vsaj 75 domačinov. Novembra 1944 so nemške sile nato še zadnjič ponovile vojaški napad na Belo krajino. Ob tem morda izstopa zlasti medsebojni spopad med domobranskimi enotami, ki se je dogodil pri Miklarjih.¹²¹ Preden so domobranske enote ugotovile, da se spopadajo med seboj, so si zadale vsaj tri smrtne žrtve, pri čemer je na njihovo bojno moralo pogubno vplivalo tudi to, da so imele v omenjenem novembrskem vpadu vsaj 44 smrtnih žrtev.¹²²

Na tleh Bele krajine so se s tem zaključili najbolj nasilni procesi, pri čemer še nismo omenili kolateralnih žrtev vojnega nasilja, denimo 33 žrtev z vojno povezanih nesreč in vsaj 49 mrtvih domačinov v bombardiranjih.

¹⁰⁷ Mlakar, *Krogi nasilja*, str. 25–26.

¹⁰⁸ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 312.

¹⁰⁹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ ARS, AS 1851, š. 245, Kazenski listi.

¹¹² ARS, AS 1931, š. 607/ II/ 3, Zaslisanje Pelhan Janeza.

¹¹³ *Palme mučeništva*, str. 162–163. Žabkar, Izpovedi, str. 127–131. ASS, fond Marijan Kocmur, f. 4/4, Seznam pobitih, str. 3; f. 3/8, dok. 69, str. 2.

¹¹⁴ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010. Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 329–330.

¹¹⁵ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 329–330.

¹¹⁶ Prav tam, str. 310.

¹¹⁷ Mikuž, Pregled NOB, str. 280, 289.

¹¹⁸ ARS, AS 1827, š. 72/I, Objava št. 25, 2. 8. 1944; š. 72/IV/2, Zapisnik o poslovanju na licu mesta 18.–21. 7. 1944, str. 2.

¹¹⁹ Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

¹²⁰ Vogrič, *Boj Belokranjcev*, str. 427.

¹²¹ Mikuž, Pregled NOB, str. 300, 311.

¹²² Smrtne žrtve, 29. 3. 2010.

*Razvaline bombardiranega Dragatuša, 7. maja 1944
(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije).*

Nasilni povojni epilog

Za Belokranjce, ki so sodelovali v domobranskih enotah, je sledil še nasilni epilog od maja 1945 dalje, ko so nove komunistične oblasti obračunale z 255 domobranci in enim civilistom, ki so jih britanske zavezniške sile vrnile z avstrijske Koroške, ali pa so se po vojni v Črnomlju javili vojaškim oblastem.¹²³ Kaže, da so praktično vse belokranjske domobrance pobili brez uvedbe sodnega postopka, pri čemer kraj smrti ostaja v večini primerov neznan, saj se le za nekatere med njimi predvideva, da so izginili v bližnji ali daljni okolici Teharij in v Kočevskem Rogu. Poveljniku čete v Logatcu, Jožetu Bitencu, ki po rodu sicer ni bil Belokranjec, a je tam nazadnje služboval, pa je vojaško sodišče dosodilo smrtno kazen in jo avgusta 1945 izvršilo v Ljubljani.¹²⁴ Sodni mlini so sicer januarja 1946 na smrt obsodili še domobranskega majorja Jožeta Dergan-

ca, doma iz Osojnika, a je dosegel zmanjšanje kazni na 20 let ječe.¹²⁵

Zaključek

Smrtne žrtve so zgolj skrajna posledica vojnega nasilja. Po nekaterih podatkih za okraj Črnomelj naj bi telesne poškodbe utrpelo še 773 oseb, zaprtih naj bi bilo 637, interniranih v taborišča 1.547, medtem ko naj bi bilo na prisilnem delu 693 Belokranjcev.¹²⁶

Bela krajina je torej doživela podobne posledice vojnega nasilja kot drugi deli Ljubljanske pokrajine. Kljub temu da je bil precejšnji del te pokrajine kar nekaj časa po partizanih kontrolirano ozemlje, ki ga poznamo pod imenom osvobojeno ozemlje, nam število civilnih žrtev pove, da se je tudi tu odvil tisti segment totalne vojne, ki je v veliki meri zajela in prizadela tudi neoboroženo prebivalstvo in s tem zabrisala ločnico med zaledjem in fronto. Obdobje

¹²³ Prav tam.

¹²⁴ ARS, AS 1931, š. 1076/I, Seznam političnih obsojencev, »Spisek oseb nad katerimi je bila izvršena smrtna kazen«.

¹²⁵ AOL, Sodba Ko 83/46-70.

¹²⁶ ARS, AS 1827, š. 4/IV, Okraj Črnomelj, Žrtve, 8. 5. 1946.

*Evakuacija ranjencev iz Bele krajine, februarja 1945
(avtor fotografije: Edi Šelhaus. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije).*

partizanskega ozemlja v Beli krajini, ki je omogočilo vodstvu partizanskega gibanja, da se je vedno bolj posvečalo izgrajevanju oblastnih organov in se politično pripravljalo za vstop v povojno obdobje, je vplivalo tudi na strukturo žrtev. V Beli krajini namreč po številu ne prednjačijo žrtve nemškega vojnega nasilja, kot je to primer drugod, ampak so te primerljive z žrtvami fašističnega nasilja, kar sicer ne pomeni, da nemški okupator ni bil nasilnejši. Vsekakor sta dala oba okupatorja jasno vedeti, da v novem redu v Evropi Slovenci ne bi več obstajali kot etnična skupnost in nedvomno bi s tem vred izginila tudi belokranjska samobitnost.

KRATICE

CK KPS – Centralni komite Komunistične partije Sloveniji
KPJ – Komunistična partija Jugoslavije
KPS – Komunistična partija Slovenije
NDH – Neodvisna država Hrvaška
MVAC – Milizia volontaria anticomunista
NOV – Narodnoosvobodilna vojska
OF – Osvobodilna fronta
SNOO – Slovenski narodnoosvobodilni odbor
VOS OF – Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1248, Osebni fond Milana Brezovarja
AS 1698, Okrožje Bela krajina
AS 1775, XI. Armadni zbor
AS 1790, Okrajno glavarstvo Črnomelj
AS 1827, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri predsedstvu SNOS
AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije
AS 1867, Zbirka dokumentov partizanskih vojaških fondov
AS 1912, Informativni urad, Vesti IV.
AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Rupnikov proces, VOS, OZNA in NZ
ASS – Arhiv Studia Slovenica
ASS, Fond Marjana Kocmurja
AOL – Arhiv Okrožnega sodišča Ljubljana
AOL, Sodba, Ko 83/46–70

OBJAVLJENI VIRI

Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, avgust 1942–oktober 1942 (ur. Tone Ferenc et al.), Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1966.

Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, Borbe v Sloveniji 1941 (ur. Ivan Regent e tal.), del. VI, knjiga 1.

ELEKTRONSKA ZBIRKA PODATKOV

Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, [1997–29. 3. 2010]. Podatkovna zbirka, ki temelji na podatkih, zbranih v literaturi, periodiki, arhivskih virih, podatkih raznih civilnih združenj in ustnih pričevanjih.

ČASOPISI, REVIIJE

Maček, Janko: Kdo je uničil enotnost Belokranjcev. *Zaveza: glasilo Nove Slovenske zaveze*, 13, 2003, št. 1, str. 16–26.

Maček, Janko: Taborišča in morišča. *Zaveza: glasilo Nove Slovenske zaveze*, 4, 1994, št. 4, str. 14–23.

LITERATURA

Burgwyn, H. James: *Imperij na Jadranu*. Mengeš : Ciceron, 2009.

Črne bukve (ur. Alenka Štefotič). Ljubljana : Založba za alternativno teorijo, 1990.

Deželak Barič, Vida: *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*. Ljubljana : Razpoznavanja-Recognitiones, 2007.

Deželak Barič, Vida: Osvobodilna fronta slovenskega naroda in njen odnos do vere. *Mikužev zbornik* (Zdenko Čepič, Dušan Nečak, Miroslav Stiplovšek). Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1999, str. 97–112.

Farne spominske plošče (ur. Janez Gril). Ljubljana : Družina, 2000.

Ferenc, Tone: *Fašisti brez krinke*. Maribor : Založba Obzorja, 1987.

Ferenc, Tone: *Dies irae*. Ljubljana : Modrijan, 2002.

Ferenc, Tone: *Ljudska oblast na Slovenskem : 1941–1945, Država v državi*, 1.–3. del. Ljubljana : Borec: Partizanska knjiga, 1987.

Godeša, Bojan: Ustanovitev Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora in pomen njegovih odlokov za nadaljnji razvoj v Sloveniji. *Žrtve vojne in revolucije* (ur. Janvit Golob). Ljubljana : Državni svet, 2004, str. 29–34.

Godeša, Bojan, Tominšek-Čehulič Tadeja: Fašistično nasilje nad Slovenci v času tuje zasedbe 1941–1945. *Fašizem in Slovenci: izbrane podobe* (ur. Jože Dežman). Ljubljana : Mohorjeva Celoavec, 2009, str. 183–190.

Guštin, Damijan: Oboroženi upor in nastanek partizanskih enot. *Slovenska novejša zgodovina*

1848–1992, 1. del (ur. Jasna Fischer). Ljubljana : Cankarjeva založba, 2005, str. 621–622.

Mikuž, Metod: Pregled zgodovine NOB, II. del, III. del, IV. del. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1973.

Mlakar, Boris: Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih 1941–1945. *Žrtve vojne in revolucije*, Zbornik (ur. Janvit Golob). Ljubljana : Državni svet, 2004, str. 22–28.

Mlakar, Boris: *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana : Slovenska matica, 2003.

Polič, Radko: *Belokranjski odred*. Ljubljana : Partizanska knjiga, 1975.

Prebivalstvo Slovenije 1931 in 1941: demografska statistika. Ljubljana : Statistični urad Slovenije, 1945.

Saje, Franček: Zločin nad domovino. Knj. 1, *Belogardizem*. Ljubljana : Slovenski knjižni zavod, 1951.

Sirc, Ljubo: *Med Hitlerjem in Titom*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1992.

Palme mučeništva, Ubiti in pomorjeni slovenski duhovniki, redovniki in bogoslovci in nekateri verni laiki (ur. Anton Pust et al.). Celje : Mohorjeva družba, 1994.

Vitkovič, Janez: *Bela krajina skozi viharje k svobodi*. Ljubljana : Zavod »Borec«, 1961.

Žabkar, p. Lojze Jože: *Izpovedi*. Ljubljana : Križniški priorat, 1991.

Vogrič, Rudi: *Boj Belokranjcev*. Ljubljana : Milko Stolf, 1973.

Zbornik fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda 1941–1945, I. knjiga (ur. Milan Bevc et al.). Ljubljana : Muzej ljudske revolucije, 1966.

S U M M A R Y

World War II and its consequences for the inhabitants of White Carniola (1941–1945)

The nature of a war is best revealed by victims of war atrocities that emerge as its extreme consequence, although it leaves other kinds of human scarring in its wake. The sheer number and structure of fatalities perhaps most vividly expose the dimensions that a war assumes. The paper at hand addresses this problem on the example of White Carniola. The occupation by two Axis Powers, Italy and Germany, unleashed a series of violent processes, such as (armed) resistance of a part of the population against the occupier, occupation and revolutionary violence, collaboration, as well as the civil conflict between Slovenes, which broke out

amidst the turmoil of war. White Carniola, having had a population of 27,615 at the onset of the war, incurred 2,274 casualties as a result of war and postwar atrocities, accounting for as much as 8% of its total population. This suggests that the province could not avoid the processes of total war. The paper also sheds light on similarities that White Carniola shared with the wider environment and draws attention to its specific historical development, which was perhaps most evident in the period after Italy's capitulation when White Car-

niola was taken over by the partisan units and remained under partisan control until the end of the war. This turn of events had an impact on the number of war victims and explained the reasons for the extent to which the war affected the province and its population. Another conclusion emerging from the paper is that the ultimate aim of the two occupying forces was a complete annihilation of Slovenes as an ethnic entity and hence, perhaps, also the eradication of White Carniolan identity.